

АДАПТАЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА І МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО В БОРОТЬБІ З ТРАНСНАЦІОНАЛЬНОЮ ЗЛОЧИННІСТЮ: МЕХАНІЗМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА ГРОМАДЯН НА ІНФОРМАЦІЮ

Проблема міжнародного співробітництва в боротьбі з транснаціональною злочинністю має декілька аспектів. Це, у першу чергу, усунення прогалин в українському законодавстві щодо подолання транснаціональної злочинності, а також виявлення причин цього небезпечного явища, розробка заходів щодо його попередження з урахуванням міжнародного досвіду, законодавства в цій галузі інших держав, норм міжнародного права. Слід зазначити, що багато положень міжнародних правових актів, що стосуються забезпечення прав людини, уже знайшли своє відбиття у національному законодавстві насамперед, в Конституції України від 28 червня 1996 р. [1]. Проте для ефективної боротьби з транснаціональною злочинністю тих змін, що внесені в законодавство, явно недостатньо.

Маючи на увазі інтеграцію України до міжнародної спільноти, а також тенденцію розвитку країни до інформаційного суспільства, вкрай необхідна адаптація національного законодавства до норм міжнародного права. Насамперед, це стосується формування високої інформаційно-правової культури громадян. У зв'язку з цим, рухаючись по шляху до інформаційного суспільства (однією з характеристик якого є висока інформаційно-правова культура громадян), суспільство, його громадяни, держава повинні забезпечувати правовий «захис», правовий потенціал суспільства, оскільки саме «право здатне бути носієм і гарантом природжених природних прав і свобод людини, дати гарантований простір вільному розвитку індивідуальності, розкріпаченню автономної особистості» [2, с. 66], здатне «стримати» негативні сторони розвитку суспільства.

Слід докладніше зупинитися на япитанні поліпшення забезпечення конституційного права громадян на інформацію. Це пов'язано з тим, що в сучасних демократичних суспільствах *юридичний спосіб регуляції відносин між владою, засобами масової інформації і громадянами* втілюється, насамперед, у *законодавчому встановленні і реальному забезпеченні права громадянина на інформацію*.

Співвідношення статусів громадянина і держави повинні змінитися, владу необхідно перерозподілити між громадським суспільством і його політичною організацією. Традиційний пріоритет посадових осіб перед громадянами в інформаційному забезпеченні повинен бути зруйнований. Держава з «хазяїна» повинна трансформуватися в «служу» суспільства, повинна стати більш відкритою для громадян і в інформаційній сфері, доступ до якої необхідно значно полегшити, зробивши це на твердій правовій основі. От чому в теперішніх умовах життєво важливо покінчити з інформаційним дефіцитом за допомогою проголошення і діючого забезпечення права громадян на інформацію, тому що *в демократичному суспільстві таке право – норма*.

Право громадян на інформацію – самостійне конституційне право, що дозволяє людині вільно шукати, одержувати, передавати, створювати і поширювати інформацію будь-яким законним способом. У літературі висловлюються точки зору, у яких право громадян на інформацію – лише складова частина свободи слова і преси, або, навпаки, свобода інформації – умовне позначення цілої групи свобод і прав: свободи слова або свободи вираження думок; свободи преси та інших засобів масової інформації; права на одержання інформації, що має суспільне значення; свободи поширення інформації. Здається, що право на інформацію не охоплюється цілком свободою слова і преси. Воно багатше, змістовніше і має власну субстанцію, грає свою роль у задоволенні певних інтересів суб'єктів; тому зрізаність даного найважливішого права необгрунтоване.

Навряд чи виправданий і такий, надмірно широкий, підхід до змісту права на інформацію. Аргументом на користь таких висловлень є, безумовно, законодавча практика найвищого рівня – конституційна. Мова, наприклад, йде про ст. 34 Конституції України [1], де закріплені не тільки свобода думки, слова, але і право на інформацію. Конституція України далеко не випадково закріпила свободу думки і слова та право на інформацію в різних частинах, хоча й однієї статті. Тим самим підкреслюється як їхній взаємозв'язок і взаємопроникнення, так і відома автономність, самостійність, «суверенність».

Зрозуміло, *право громадянина на інформацію – дуже не просте суб'єктивне право, воно складається з цілого ряду юридичних можливостей.* Серед них можна виділити право на безперешкодне ознайомлення з нормативними актами. Частина 3 ст. 57 Конституції України спрямована саме на здійснення даної можливості. «Законом та інші нормативно-правові акти, що визначають права й обов'язки громадян, не доведені до відома населення в порядку, встановленому законом, є нечинними» [1]. Крім того, універсальне право громадянина на інформацію може містити в собі такі конкретні *правоможності*:

- право знати про створення і функціонування всіх конкретних інформаційних систем, що всякою мірою торкаються сфери особистого життя громадянина або інформації про нього, а також інформації про інші сфери життєдіяльності громадянина;
- право давати згоду на збирання особистої інформації для соціально-економічних, культурних та інших соціальних цілей;
- право доступу до такої інформації з метою її перевірки, одержання необхідних довідок;
- право знати про використання цієї інформації у відповідних цілях і відповідними користувачами систем;
- право на громадський код (позначення громадянина у відповідній інформаційній системі);
- право на достовірну інформацію про стан навколишнього природного середовища;
- право на достовірну фінансову інформацію й інші права.

Вперше на міжнародному рівні про право на інформацію було сказано в ст. 19 Загальної декларації прав людини[3], що в принципі відтворено в ст. 34 Конституції України [1].

Звідси, конституційне закріплення даного права – крок вперед у розширенні інформаційних можливостей, а значить і свободи особи, у розвитку нових інформаційних відносин між людиною і державою. Водночас, для того, щоб воно стало «живим» і діючим правом, необхідні відповідні гарантії, що складаються з умов, які забезпечують безперешкодне здійснення цього права і створюють, по суті справи, механізм його реалізації. Зупинимося на політичних, законодавчих та організаційно-технічних заходах.

Політичні гарантії пов'язані з подальшим проведенням демократичних перетворень, що, безсумнівно, буде сприяти найбільш повній реалізації права на отримання інформації. У свою чергу, використання персональних комп'ютерів у політичній сфері усе більш і більш буде впливати на практику демократії, буде змінювати відносини між владою держави і громадським суспільством. Комп'ютеризація забезпечить широкий доступ до інформації і тим самим полегшить функціонування суспільства, привертаючи до участі в його управлінні будь-яку зацікавлену сторону, полегшить більш повне здійснення народовладдя.

Серед *законодавчих гарантії* необхідно виділити потребу в прийнятті спеціального Закону «Про право на інформацію», де важливо закріпити основи інформаційної системи в країні, дати нормативну характеристику інформації та її видів, визначити права й обов'язки суб'єктів інформаційних відносин, юридичний режим роботи з інформацією. Подібні закони є в США, Німеччині, Франції і т.п. Ми живемо в країні, де ще багато відомостей сховані за семи замками. Але в таких умовах неможливо створити нормальне громадське суспільство.

У запропонованому законі необхідно розвинути і конкретизувати ст. 32 Конституції України, де сказано, що «кожний громадянин має право знайомитися в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, установах і організаціях з відомостями про себе, які не є державною або іншою захищеною законом таємницею» [1]. Обов'язки цих органів повинні бути дуже чітко і детально позначені з тим, щоб зводити до мінімуму можливості свавілля з боку чиновників.

Юридичною гарантією дотримання ст. 32 Конституції України могла б виступити стаття Кримінального кодексу України, наприклад, із такою назвою – «Відмова в наданні громадянину інформації». При цьому, така норма могла б включати два діяння: 1) неправомірна відмова посадової особи в наданні громадянину документів і матеріалів, що безпосередньо торкаються прав і свобод громадян; 2) надання йому неправдивої або явно відмилкової інформації. Обидва діяння стають злочином тільки при заподіянні правам і законним інтересам громадян і особи, що повинна бути причинно пов'язана із згаданими діяннями. Тут же визначаються і відповідні санкції. На жаль, поки ще не прийнятий новий Кримінальний кодекс України, а в чинному Кодексі така стаття відсутня. Слід зазначити, що подібна норма уже введена в Кримінальний кодекс Російської Федерації. Для

упорядкування багатьох інформаційних відносин, що існують поки ще стихійно, для визначення оптимальної системи обмежень права людини на інформацію потрібний цілий пакет нормативних актів. Деякі з них уже діють, інші ще мають бути прийняті. Варто підтримати і висловлену в літературі пропозицію щодо необхідності прийняття закону про охорону таємниці особистого життя, де одним із розділів може бути такий: «Захист прав і свобод людини в зв'язку з використанням засобів інформатики». У відповідності зі змістом запропонованого закону громадянин має право визначити, яка інформація про нього персонального характеру може бути доступна для інших осіб і для кого саме. І хоча в ст. 23 Закону України «Про інформацію» [4] мова йде про персональні дані громадян і встановлюється для приватної інформації певний правовий режим, здається, одною статтею не обійтись. Потрібний спеціальний закон, у якому важливо ґрунтовно і детально регламентувати цю досить особисту сферу.

Відповідно до ст. 32 Конституції України [1] право громадянина на інформацію так само, як і всяке право, можна захищати в суді, що є ще одною істотною законодавчо-юридичною гарантією. На це ж націлені ст. 10 («Гарантії права на інформацію»), ст. 31 («Доступ громадян до інформації про них»), ст. 45 («Охорона права на інформацію»), ст. 47 («Відповідальність за порушення законодавства про інформацію») Закону України «Про інформацію» [4]. Крім того, із метою забезпечення закріплених ст. 34 Конституції України [1] інформаційних прав громадян, дотримання їх законних інтересів у цій галузі варто вивчити питання щодо можливості створення в складі Верховного Суду України або Вищого арбітражного суду України Колегії з інформаційних спорів.

З огляду на тенденцію до інтеграції правової системи України з іншими правовими системами розвинутих країн, важливо створювати загальні механізми реалізації права людини на інформацію, загальні механізми його захисту. До них, зокрема, можна віднести і положення ст. 55 Конституції України, де встановлено, що «кожен має право після використання всіх національних засобів правового захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна» [1].

Серед *організаційно-технічних заходів* потрібно виділити проблему комунікацій у нашій країні як головну, тому що якщо немає демократичних структур в галузі комунікацій, то немає і гарантій для здійснення права на отримання і поширення інформації, а тому немає і демократії. Розвиваючи на основі нових інформаційних технологій відповідну інфраструктуру, можна перетворити проголошену в Конституції України ідею в реальність. Уявляється, що індивід, який озброєний комп'ютером і має вільний доступ до всіх відкритих баз даних і знань, за рівнем інформованості не тільки не поступається, але може перевершувати державних службовців. Наявність інтегрованих систем зв'язку відкриває, по суті, необмежені можливості для підприємницької ініціативи, контактів і взаємодій, що саме по собі становить об'єктивну соціально-економічну підставу реальної демократії. Особливо потужним чинником є механізми самоорганізації інформаційних сис-

тем і горизонтальних мереж. *Нові інформаційні технології*, демонтуючи монополізм державних структур на інформацію, роблять здійсненням на ділі *принцип рівної доступності* до неї всіх зацікавлених сторін.

Важливо активніше проводити і, *виховну діяльність* з пропаганди серед громадян знань про юридичні можливості в інформаційній сфері. Необхідні різноманітні коментарі спеціалізованих законів, довідники щодо реалізації права людини на інформацію, що роз'яснюють конкретні юридичні механізми дії даного права.

Право громадянина на інформацію – свого роду *право – гарантія*, тому що встановлення і реальне перетворення в життя даної юридичної можливості буде означати істотне досягнення в *підвищенні правової захищеності особистості взагалі*. Саме вільна циркуляція інформації в соціальних зв'язках дозволить громадянину не залежати так жорстко, як це було раніш, від державних структур, і поряд з економічною самостійністю (право власності) буде створювати більш повні гарантії його інтересів. *Право на інформацію* все більш перетворюється в специфічне «*суперправо*», тому що тільки в рамках системи знань людина спроможна реалізувати свої права. *Знання* допомагають їм стати *невідчужними*.

Об'єктивна потреба побудови *інформаційного суспільства* в Україні як головної умови її політичного і соціально – економічного просування вперед призвела до усвідомлення необхідності *державної інформаційної політики*. В контексті державної інформаційної політики мова повинна йти не тільки *про права громадян, юридичних осіб і держави на вільне одержання, поширення і використання інформації*, але і *про необхідність захисту та раціональне використання державних інформаційних ресурсів, захист конфіденційної інформації та інтелектуальної власності*.

Уявляється, що розробка та удосконалення механізмів забезпечення конституційних прав громадян на інформацію дозволить зробити крок вперед у вирішенні проблем адаптації національного законодавства до міжнародного законодавства і, як наслідок, проблем транснаціональної злочинності. «*Боротьба зі злочинністю, утвердження правопорядку розглядається як надзвичайно актуальне загальнодержавне завдання великої політичної ваги, найважливіша складова частина багатопланової діяльності органів державної влади, і в першу чергу – органів внутрішніх справ*» [5, с. 54]. При цьому захист прав та свобод людини є пріоритетним в діяльності правоохоронних органів держави [6].

Таким чином, для вирішення поставлених завдань органи внутрішніх справ повинні керуватися у своїй діяльності нормативно-правовою базою та вдосконалювати механізми її забезпечення та реалізації. Безумовно, в цьому напрямку необхідна постійна співпраця науковців, практичних працівників органів внутрішніх справ та міжнародних структур. Удосконалення законодавства та міжнародне співробітництво повинні усвідомлюватися як необхідні умови для боротьби з міжнародною злочинністю.

Список літератури:

1. Конституція України // *Відомості Верховної Ради України*. 1996. №30. Ст. 141.
2. Алексеев С.С. *Государство и право*. Начальный курс. М., 1993.
3. Всеобщая

декларация прав человека // Международная защита прав и свобод человека: Сб. документов. М., 1990. 4. Про інформацію: Закон України від 2 жовтня 1992 р. // Відомості Верховної Ради України. 1992. №48. Ст. 650. 5. Бандурка О.М. Управління в органах внутрішніх справ України: Підручник. Харків, 1998. 6. Кравченко Ю.Ф. Забезпечення прав та свобод людини – головний напрям правоохоронної діяльності в Україні // Вісник Університету внутрішніх справ. 1999. №9.

Надійшла до редакції 21.06.2000

О.О. Теличкін, канд. псих. наук, заст. нач. фак-ту Ун-ту внутр. справ

УПРАВЛІННЯ ДІЯЛЬНІСТЮ ЦИВІЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ ООН ПО БОРЬБІ З МІЖНАРОДНОЮ ЗЛОЧИННІСТЮ

Важливу роль у справі зміцнення міжнародної безпеки відіграє Цивільна поліція Організації Об'єднаних Націй – специфічна багатонаціональна правоохоронна організація, що формується з працівників поліції, направлених країнами-учасницями ООН для проходження служби в складі миротворчої місії ООН.

Основною функцією Цивільної поліції (ЦП ООН) є, як правило, здійснення контролю за діяльністю правоохоронних органів країни перебування місії. У низці миротворчих операцій (наприклад, у Боснії і Герцеговині) ЦП ООН володіє правом при необхідності на свої власні розслідування. У місії Організації Об'єднаних Націй в Косово Цивільна поліція виконує традиційні поліцейські завдання по боротьбі зі злочинністю і охороні громадського порядку.

Зони регіональних конфліктів відзначаються підвищеною криміногенністю. Цьому сприяє наявність низки чинників: ведення бойових дій; незадовільне функціонування державного апарату загалом, і правоохоронних структур зокрема; наявність у населення значної кількості озброєння і боєприпасів і ін. Ослаблення прикордонного контролю веде до проникнення в країну міжнародної злочинності. Наприклад, внаслідок багаторічного конфлікту територія колишньої Югославії перетворилася в перевалочну базу для торговців людьми, зброєю, наркотиками, краденими автомобілями тощо.

З метою ефективного виконання завдань боротьби зі злочинністю, в тому числі і міжнародною, в системі Цивільної поліції ООН є відпрацьовані на практиці схеми управління підрозділами цієї специфічної правоохоронної структури.

У миротворчих місіях ООН, як правило, використовується триланцюжкова схема управління: Центральний штаб ЦП місії – регіональне управління – станція.

Основною оперативною одиницею поліцейського компонента місії є ланка регіону. Система управління ЦП ООН заснована на принципі єдиначальності.

У 1996–1997рр. в місії ООН в Боснії і Герцеговині була зроблена спроба відійти від традиційних схем управління. Враховуючи значні розміри зони відповідальності місії, була прийнята чотириланцюжкова система